

- и общество России и Германии во время Первой мировой войны / ред.-сост. Ю.А. Лайус; отв. ред. Э.И. Колчинский, Д. Байрау. — СПб.: Нестор-История, 2007. — 504 с. — С. 9—24.
3. Драбкин, Я.С. Революция 1918—1919 гг. в Германии / Я.С. Драбкин. — М.: Соцэкгиз, 1958. — 444 с.
 4. Кульбакин, В.Д. Очерки новейшей истории Германии / В.Д. Кульбакин. — М.: Изд-во соц.-эконом. лит., 1962. — 672 с.
 5. Байрау, Д. Наука, техника и общество в Первой мировой войне / Д. Байрау // Наука, техника и общество России и Германии во время Первой мировой войны / ред.-сост. Ю.А. Лайус; отв. ред. Э.И. Колчинский, Д. Байрау. — СПб.: Нестор-История, 2007. — 504 с. — С. 25—31.
 6. Шигалин, Г.И. Военная экономика в Первую мировую войну. — М.: Воениздат, 1956. — 332 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://militera.lib.ru/research/shigalin_gi/14.html. — Дата доступа: 05.09.2014.
 7. Маевский, И.В. Экономика русской промышленности в условиях Первой мировой войны / И.В. Маевский. — М.: Госполитиздат, 1957. — 392 с.
 8. Грегори, П. Экономический рост Российской империи / П. Грегори; пер. с англ. — М.: Рос. полит. энцикл., 2003. — 256 с.

Красулін Яўген Аляксандравіч

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (Мінск, Беларусь)

КРАІНЫ ЛАЦІНСКАЙ АМЕРЫКІ І ПЕРШАЯ СУСВЕТНАЯ ВАЙНА

Тэма ўплыву Першай сусветнай вайны на краіны Лацінскай Амерыкі пакуль не атрымала з боку даследчыкаў той увагі, якую яна сапраўды заслугоўвае. Той рэгіён, які лічыўся (і працягвае да некаторай ступені лічыцца) далёкім ад галоўнай падзеі таго часу, у рэальнасці адыграў істотную ролю ў яе развіцці. У той жа час Першая сусветная пакінула моцны ўплыў на лацінаамерыканскія краіны, на разуменне іхняга месца і ролі ў сусветнай палітыцы.

У пачатку XX ст. сярод незалежных дзяржаў Новага Свету не існавала акрэсленага ўяўлення пра сістэму палітычнай кааперацыі. Ідэі панамерыканізму хоць і прысутнічалі ў палітычным дыскурсе, аднак іх рэальнае ўвасабленне абмяжоўвалася перш за ўсё эканамічнай сферай. Першай значнай падзеяй у галіне міжамерыканскай кааперацыі была Міжнародная канферэнцыя амерыканскіх дзяржаў, якая адбылася

ў 1889—1890 гг. у Вашынгтоне. На ёй у першую чаргу абмяркоўваліся праблемы і перспектывы гандлю.

У той час краіны Лацінскай Амерыкі пастаўлялі на сусветны рынак у першую чаргу прадукцыю сельскай гаспадаркі і горнай здабычы. Развіццё марскога транспарту ў другой палове XIX ст. (у тым ліку — з'яўленне караблёў-рэфрыжэратараў) дазволіла пастаўляць на еўрапейскія і паўночнаамерыканскія рынкі мяса і садавіну з краін Цэнтральнай і Паўднёвай Амерыкі. Зацікаўленасць вядучых еўрапейскіх дзяржаў у лацінаамерыканскіх крыніцах сыравіны і прадуктаў харчавання прывяла да пранікнення ў рэгіён значных аб'ёмаў еўрапейскага капіталу, у першую чаргу — брытанскага, а таксама нямецкага. ЗША як гандлёвы партнёр пры гэтым заставаліся на другіх ролях.

Калі ў сферы гандлю панавала канцэпцыя адчыненасці рынкаў, у сферы палітыкі ўсё было не так проста. Галоўным падмуркам палітыкі краін Новага Свету ў дачыненні да краін Старога з'яўлялася Дактрына Манро, сфармуляваная ў 20-х гг. XIX ст.. Яе сутнасць зводзілася да дакладнага размежавання сфер інтарэсаў паміж еўрапейскімі дзяржавамі і краінамі Новага Свету. Пры гэтым асноўным прынцыпам быў прынцып узаемнага неўмяшальніцтва ў справы рэгіёнаў. Галоўнай матывацыяй фарміравання Дактрыны была неабходнасць забяспечыць незалежнасць маладых лацінаамерыканскіх краін, і галоўным гарантам неўмяшальніцтва ў іхнія справы з боку еўрапейскіх дзяржаў выступалі Злучаныя Штаты Амерыкі [13].

Гэтым абумоўліваўся той факт, што з пачаткам Першай сусветнай вайны краіны Новага Свету (за выняткам Канады) абвясцілі пра свой нейтралітэт. І ў адпаведнасці з раздзеламі 5 і 13 Другой Гагскай канвенцыі 1907 г., якія вызначалі статус нейтральных дзяржаў, яны маглі разлічваць на захаванне гандлёвых сувязяў з краінамі Старога Свету незалежна ад іхняй прыналежнасці да таго ці іншага лагера [6; 7].

Нейтральны статус лацінаамерыканскіх дзяржаў дазваляў ім атрымліваць значны прыбытак ад сусветнай вайны, якая ішла далёка ад іхняй тэрыторыі. На прыкладзе Аргенціны можна прасачыць, наколькі выгаднай была гэтая сітуацыя для краін рэгіёну. Да 1918 г. аб'ём знешняга гандлю Аргенціны дасягнуў 1263 млн долараў ЗША, што ўдвая перавышала паказальнік 1914 г. Больш за тое, Аргенціна дзякуючы выгаднай для яе эканамічнай сітуацыі ператварылася ў крэдытора. Яна пазычыла краінам Антанты каля 250 млн долараў. Акрамя таго, умацаваліся гандлёвыя сувязі з ЗША, якія зрабіліся «лепшым рынкам» для аргенцінскіх тавараў [9].

Канечне, такія поспехі, якія дэманстравала Аргенціна, не былі ўніверсальнай з’явай для ўсіх краін Лацінскай Амерыкі. Для некаторых, асабліва на першых этапах вайны, эканамічная сітуацыя значна пагоршылася. Тым не меней агульнае становішча для лацінаамерыканскіх дзяржаў, якія захоўвалі свой нейтралітэт, было вельмі спрыяльным.

Даволі хутка пасля пачатку канфлікту лацінаамерыканскія нацыі зразумелі, што вайна можа быць не такой далёкай, як ім раней падавалася. Ужо ў першы год вайны баявыя дзеянні праходзілі ў непасрэднай блізкасці ад узбярэжжа Паўднёвай Амерыкі. Так, 14 верасня 1914 г. побач з бразільскім востравам Трындадзі адбылася бойка паміж двума дапаможнымі крэйсерамі — нямецкім «Кап Трафальгар» і брытанскім «Карманія», у якой перамога засталася на баку брытанскага карабля. У далейшым актыўнасць нямецкага флоту пад камандай віцэ-адмірала Максіміліяна фон Шпее (Усходнеазіяцкая эскадра нямецкага імператарскага флоту) прывяла да дзвюх марскіх бітваў паміж нямецкімі крэйсерамі і брытанскімі эскадрамі ў Каранэлі (цэнтральнае ўзбярэжжа Чылі, 1 лістапада 1914 г.) і Фалклендскіх астравоў (Паўднёвая Атлантыка, 8 снежня 1914 г.). Пасля разгрому нямецкай эскадры ў гэтай бітве Германія больш не дасылала да ўзбярэжжа Паўднёвай Амерыкі злучэнні баявых караблёў, але там працягвалі дзейнічаць яе рэйдары, такія як «Зэадлер» пад камандаваннем Фелікса фон Лютнера.

Аднак галоўнай пагрозай для марскіх шляхоў паміж Лацінскай Амерыкай і Еўропай былі нямецкія падводныя лодкі. Адным з метадаў вядзення вайны, які прынялі на ўзбраенне еўрапейскія дзяржавы, была марская блакада. Вялікабрытанія праз некалькі месяцаў пасля пачатку вайны, калі стала зразумелым, што канфлікт прымае зацяжны характар, абвясціла Паўночнае мора, праз якое Германія атрымлівала значную частку імпартных тавараў, «зонай вайны», і, адпаведна, любы карабель мог уваходзіць у гэтую зону толькі на сваю рызыку [15, р. 836—837].

У адказ у пачатку 1915 г., немцы абвясцілі «зонай вайны» воды вакол Вялікабрытаніі і Ірландыі. Пры гэтым камандуючы флоту адкрытага мора Гуга фон Поль папярэдзіў, што аб’ектамі атак нямецкіх баявых караблёў могуць зрабіцца і судны пад сцягамі нейтральных дзяржаў [11, р. 223]. Цікава, што ініцыятыва «неабмежаванай падводнай вайны» зыходзіла ад фон Поля, у той час як камандуючы нямецкім флотам грос-адмірал Альфрэд фон Цірпіц выступаў супраць. І адным з асноўных аргументаў была непазбежная адмоўная рэакцыя нейтральных дзяржаў, з гандлёвымі інтарэсамі якіх Германіі трэба было лічыцца болей за Англію [1, с. 399]. Акрамя таго, грос-адмірала бянтэжыў юрыдычны бок справы [1, с. 398—400].

Атакі, якія праводзіліся без папярэджання на судны пад нейтральнымі сцягамі, прыводзілі да людскіх стратаў сярод грамадзян Злучаных Штатаў (у тым ліку 128 амерыканцаў, якія загінулі на лайнеры «Лузітанія» 7 мая 1915 г.). Рэзкая рэакцыя прэзідэнта ЗША Вудра Вільсана, які 18 красавіка 1916 г. накіраваў ультыматум нямецкаму боку, вымусіла немцаў адмовіцца ў маі таго ж года ад «неабмежаванай вайны» [4].

Але да пачатку 1917 г. сітуацыя для Нямецкай імперыі значна пагоршылася, што прымусіла кіраўніцтва імперыі з 1 лютага 1917 г. зноў вярнуцца да канцэпцыі «неабмежаванай падводнай вайны». Пры гэтым немцы разлічвалі на рэзкае зніжэнне танажу гандлёвага флоту, які мог бы дастаўляць неабходныя тавары краінам Антанты [14]. Менавіта гэты крок Германіі прывёў да таго, што кола краін, якія ўступілі ў вайну, значна пашырылася, у тым ліку за кошт краін Лацінскай Амерыкі.

Ужо 3 лютага ЗША разарвалі дыпламатычныя сувязі з Германіяй. Свае ноты пратэсту даслалі нямецкаму кіраўніцтву Бразілія, якая патрабавала вярнуцца да захавання нормаў міжнароднага права ў дачыненні да суднаў нейтральных дзяржаў [2], і Чылі, якая пагражала адмовіцца ад свайго нейтральнага статусу і пакідала за сабой «ую свабоду дзеянняў па абароне сваіх правоў у выпадку варожых актаў супраць яе караблёў» [3].

На той момант Бразілія была адной з асноўных краін, якія вялі гандаль праз Атлантыку, і яе гандлёвы флот апынуўся пад найбольшай пагрозай ад дзеянняў нямецкіх субмарынаў. 5 красавіка 1917 г. непадалёк ад узбярэжжа Францыі было патоплена бразільскае судна «Парана» з грузам кавы, у выніку чаго загінулі тры грамадзяніны Бразіліі. Гэта выклікала масавыя пратэсты ў самой Бразіліі, накіраваныя супраць Германіі і выхадцаў з гэтай краіны, якія пражывалі на яе тэрыторыі. У прыватнасці, быў вымушаны пакінуць сваю пасаду міністр замежных спраў Лаўра Мюлер, які меў нямецкае паходжанне і быў прыхільнікам захавання Бразіліяй нейтральнага статусу. 11 красавіка Бразілія разарвала дыпламатычныя адносіны з Германіяй.

У лісце, які 4 чэрвеня 1917 г. бразільскі амбасадар у ЗША Дамісія да Гама накіраваў амерыканскаму дзяржсакратару Роберту Лэнсінгу, прыводзяцца тлумачэнні пазіцыі Бразіліі ў тых умовах, якія склаліся да гэтага часу. Бразілія, як было сказана ў лісце, адмаўляецца ад свайго нейтральнага статусу ў вайне паміж ЗША і Германіяй, паколькі яна прызнае, што адным з бакоў канфлікту з'яўляецца значная частка Амерыканскага кантынента, з якой у Бразіліі існуюць традыцыйныя сяброўскія сувязі і аднолькавыя памкненні да абароны жыццёва істотных інтарэсаў краін Новага Свету і прынцыпаў закону [8]. Такім

чынам, відавочнымі робяцца матывацыі, якія падштурхоўваюць лаціна-амерыканскую краіну да ўдзелу ў сусветным канфлікце: міжамерыканская салідарнасць і абарона нормаў міжнароднага права. Апеляцыя ў тым жа лісце да Дактрыны Манро дэманструе, што для Бразіліі на той момант гэтая дактрына застаецца істотным чыннікам фармавання знешняй палітыкі ў сферы кантынентальнай салідарнасці.

Развіццё сістэмы матывацый далучэння Бразіліі да аднаго з бакоў канфлікту можна пабачыць у лісце, які міністр замежных спраў Бразіліі Нілу Песанья накіраваў у кастрычніку 1917 г. амбасадару Бразіліі ў Ватыкане ў якасці рэкамендацыі па тлумачэнні пазіцыі краіны. У тым ліку там указана, што міжамерыканская салідарнасць, якая раней вызначалася геаграфічнымі, эканамічнымі і гістарычнымі чыннікамі, цяпер набыла і палітычны складнік [12]. Больш за тое, па тэксце ліста можна зразумець, што не толькі часам вайны будзе абмяжоўвацца палітычная салідарнасць, але ў далейшым яна спатрэбіцца для пабудовы новага пасляваеннага парадку, які будзе пазбаўлены палітычных і эканамічных абмежаванняў і пры якім усе нацыі будуць мець роўныя правы.

Такім чынам, краіны Лацінскай Амерыкі паступова падыходзілі да ідэі перагляду свайго месца ў сусветнай палітыцы. Трэба адзначыць, што гэтаму актыўна спрыялі дзяржавы Старога Свету, якія жадалі ўпісаць Лацінскую Амерыку ў свае стратэгічныя схемы. Што часам прыводзіла да таго, што лацінаамерыканскія краіны апыналіся ў ключавой ролі, і ад іхняга выбару залежаў далейшы ход сусветнай гісторыі.

Характэрны ў гэтым плане прыклад Мексікі. Пачатак Першай сусветнай вайны прыпаў на той час, калі ў Мексіцы ішла грамадзянская вайна і ўся ўвага палітычнай эліты краіны была, зразумела, сканцэнтравана на гэтай падзеі. Аднак пасля бітвы пры Селаі (красавік — май 1915 г.), у якой перамогу атрымалі войскі канстытуцыяналістаў на чале з Венустыяна Карансам (які з 1 мая 1917 г. заняў прэзідэнцкую пасаду), актыўныя баявыя дзеянні спыніліся, і краіна магла звярнуць большую ўвагу на міжнародную сітуацыю. Пры гэтым Мексіцы надавалася вялікае значэнне як брытанцамі, так і немцамі. Нафтавыя радовішчы краіны былі крыніцай паліва для брытанскага флоту. З іншага боку, немцы разлічвалі на антыамерыканскія настроі сярод мексіканцаў, якія былі выкліканы наступствамі мексікана-амерыканскай вайны 1846—1848 гг., у выніку якой Мексіка згубіла больш за палову сваёй тэрыторыі. І ў далейшым ЗША дапускалі ўмяшальніцтва ва ўнутраныя справы Мексікі, як тое адбылося ў 1914 г., калі Злучаныя Штаты высадзілі дэсант у мексіканскім горадзе Вера-Крус.

Як вынік — спадзяванне нямецкага боку калі не на падтрымку з боку Мексікі, дык на захаванне яе нейтральнага статусу, якое падагравалася ў тым ліку і мексіканскім бокам. Так, у лістападзе 1916 г. Каранса прапанаваў нямецкаму боку «цеснае супрацоўніцтва» ў ваеннай і эканамічнай сферах [10, р. 869]. Гэта нарадзіла ў нямецкіх стратэгаў ідэю па далучэнні да блока Цэнтральных дзяржаў Мексікі і Японіі. Адпаведны прынцыповы план быў пададзены нямецкім міністрам замежных спраў Артурам Цымерманам у шыфраванай тэлеграме дыпламатычнаму прадстаўніку Германіі ў Мексіцы фон Эххарду, накіраванай у пачатку 1917 г. У ёй у тым ліку было сказана, што Мексіка ў выпадку абвяшчэння вайны ЗША здолее вярнуць сабе тэрыторыі Тэхасу, Арызону і Новай Мексікі [16]. У тэлеграме таксама была выказана ўпэўненасць, што ў сувязі з пераходам Германіі да неабмежаванай падводнай вайны Брытанія пратрымаецца не болей за некалькі месяцаў.

Тэлеграма была перахоплена і дэшыфравана брытанцамі, пасля чаго з яе зместам быў азнаёмлены прэзідэнт ЗША Вудра Вільсан, а праз некаторы час яе апублікавалі амерыканскія сродкі масавай інфармацыі. Вынік гэтай публікацыі немагчыма пераацаніць. Грамадская думка амерыканцаў, якая да гэтага была больш прыязнай да ідэі нейтралітэту, радыкальным чынам змянілася. Калі фактар неабмежаванай падводнай вайны кранаў у першую чаргу жыхароў Усходняга ўзбярэжжа, дык цяпер прыйшла чарга працнуща абітальнікам Тэхаса, Сярэдняга і Дальняга Захаду. Паводле выразу даследчыка гісторыі разведкі Дэвіда Кана, на іхняе ўражанне моцна паўплывала карціна магчымага пераходу мексіканскага войска на чале з нямецкімі афіцэрамі праз Рыа-Грандэ, роўна як і перспектывы пабачыць японскі дэсант на ціхаакіянскім узбярэжжы [5].

Менавіта тэлеграма Цымермана была апошняй кропляй, якая настроіла на ўдзел у вайне як палітычнае кіраўніцтва ЗША, так і грамадскую думку, і схіліла Злучаныя Штаты да абвяшчэння вайны Германіі, што адбылося 6 красавіка 1917 г.. На наступны дзень вайну Германіі абвясцілі Панама і Куба — дзве краіны, якія былі абавязаны Злучаным Штатам сваёй незалежнасцю і былі знітаваны з ЗША шчыльнымі палітычнымі і эканамічнымі сувязямі. Трэцяй краінай Лацінскай Амерыкі, якая абвясціла вайну Германіі, была Балівія (13 красавіка). У другой палове 1917 г. да краін Антанты далучыліся Перу (6 кастрычніка), Уругвай (7 кастрычніка), Бразілія (26 кастрычніка) і Эквадор (7 снежня). Эквадор уступіў у вайну ў дзень абвяшчэння Злучанымі Штатамі вайны Аўстра-Венгрыі, і ўслед за гэтым вайну Аўстра-Венгрыі абвясцілі Панама (10 снежня) і Куба (16 снежня).

Яшчэ пяць краін Лацінскай Амерыкі і Карыбскага басейна абвясцілі вайну Германіі ў 1918 г.: Гватэмала (23 красавіка), Нікарагуа (8 мая), Коста-Рыка (23 мая), Гаіці (12 ліпеня) і Гандурас (19 ліпеня).

Такім чынам, у вайну ўступілі 12 краін Лацінскай Амерыкі і Карыбскага басейна — больш за палову незалежных дзяржаў, якія існавалі на той час у рэгіёне. Пры гэтым актыўны ўдзел у баявых дзеяннях прымала толькі Бразілія, якая паслала ў Еўропу сваіх лётчыкаў (асобнага бразільскага аддзела не было, і лацінаамерыканскія пілоты ваявалі ў складзе брытанскіх і французскіх ВПС). Адпраўцы да берагоў Еўропы бразільскага флоту замянілі аб'ектыўныя чыннікі.

Але вынік вайны для краін рэгіёна заключаўся не ва ўдзеле ў баявых дзеяннях, а ў яе палітычных наступствах. Хоць канцэпцыя Дактрыны Манро захавала свой уплыў на фармаванне палітыкі ў дачыненні да краін іншых рэгіёнаў, аднак поўная палітычная самаізаляцыя скончылася. Лацінаамерыканскія краіны адчулі сваё дачыненне да глабальных гістарычных працэсаў і долю адказнасці за сітуацыю ў свеце, што вылілася ва ўдзел шэрагу краін у заснаванні Лігі Нацый.

Бібліяграфічны спіс

1. Тирпиц, А. Воспоминания / А. Тирпиц: пер. с нем., коммент. В.Я. Голанта; под ред. проф. адмирала В.А. Алафузова. — М.: Воениздат, 1957.
2. Brazilian Foreign Minister Lauro Muller's' Diplomatic Protest to Germany, 6 February 1917 [Electronic resource]. — Mode of access: http://www.firstworldwar.com/source/uboaat_brazil.htm. — Date of access: 11.10.2014.
3. Chile's Diplomatic Protest to Germany, 7 February 1917 [Electronic resource]. — Mode of access: http://www.firstworldwar.com/source/uboaat_chile.htm. — Date of access: 11.10.2014.
4. Germany's Response to U. S. Ultimatum Regarding Unrestricted U-Boat Warfare, 4 May 1916 [Electronic resource]. — Mode of access: http://www.firstworldwar.com/source/uboaat1916_jagowresponse.htm. — Date of access: 11.10.2014.
5. Kahn, D. Secret War of Words; The Codebreakers. The Story of Secret Writing / D. Kahn. — N. Y.: The Macmillan Company, 1973.
6. Laws of War: Rights and Duties of Neutral Powers and Persons in Case of War on Land (Hague V); October 18, 1907 [Electronic resource]. — Mode of access: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague05.asp. — Date of access: 07.10.2014.
7. Laws of War: Rights and Duties of Neutral Powers in Naval War (Hague XIII); October 18, 1907 [Electronic resource]. — Mode of access: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague13.asp. — Date of access: 07.10.2014.

8. Letter from Domicio da Gama, Brazilian Ambassador to the United States, to Robert Lansing, U. S. Secretary of State, 4 June 1917 [Electronic resource]. — Mode of access: http://www.firstworldwar.com/source/brazil_gama.htm. — Date of access: 11.10.2014.
9. Mabry, D.J. Historical Text Archive: Argentina and the United States: Trade, 1914—45 [Electronic resource]. — Mode of access: <http://historicaltextarchive.com/sections.php?action=read&artid=353>. — Date of access: 11.10.2014.
10. Mexico and the United States / ed. by L. Stacy. Vol. 3. — Marshal Cavendish — 2003.
11. Potter, E.B. Sea Power: A Naval History / E.B. Potter. — Annapolis: Naval Institute Press, 1981.
12. Public Note from Brazil's Foreign Minister Dr Nilo Pecanha to the Brazilian Ambassador to Pope Benedict, October 1917 [Electronic resource]. — Mode of access: www.firstworldwar.com/source/brazil_gama.htm. — Date of access: 12.10.2014.
13. The Monroe Doctrine (1823) [Electronic resource]. — Mode of access: <http://eca.state.gov/education/engteaching/pubs/AmLnC/br50.htm>. — Date of access: 12.10.2014.
14. Theobald von Bethmann-Hollweg's Speech to the Reichstag Regarding Unrestricted Submarine Warfare, 31 January 1917 [Electronic resource]. — Mode of access: http://www.firstworldwar.com/source/uboa_bethmann.htm. — Date of access: 12.10.2014.
15. Tucker, S. The Encyclopedia of World War I / S. Tucker, P.M. Roberts. — Santa Barbara: ABC-CLIO, 2005.
16. Zimmermann telegram [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.archives.gov/global-pages/larger-image.html?i=/education/lessons/zimmermann/images/decoded-message-1.jpg&c=/education/lessons/zimmermann/images/decoded-message.caption.html>. — Date of access: 12.10.2014.

Кушнер Надежда Васильевна

Белорусский государственный университет (Минск, Беларусь)

**МЕЖДУНАРОДНАЯ ОЛИМПИАДА ПО ИСТОРИИ,
ПОСВЯЩЕННАЯ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ**

Первая мировая война 1914—1918 гг. стала одним из тех глобальных исторических событий, которые меняют сам ход мировой истории. Она привела к гибели миллионов людей, уничтожению четырех импе-